

АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ КУЗЬМИЧОВ (до 70-річчя від дня народження)

В роки швидкого розвитку і процвітання науки в Україні до Києва на навчання приїхав виходець з Росії, в майбутньому відомий в Україні та Росії ботанік Анатолій Іванович Кузьмичов, який зробив вагомий внесок у вивчення гідрофільної флори та рослинності обширної території обох цих країн. Він палко полюбив Київ та Україну, швидко адаптувався у новому колективі, наполегливо вивчав українську мову, якою принагідно користувався у спілкуванні, читав загальну та спеціальну літературу, писав наукові статті. З ним було приємно та легко працювати і науковому керівнику, і колегам. Він і досі з душевним хвилюванням та глибокою симпатією згадує ук-

раїнських учителів й колег. Доволі витончений естет, аристократ думки, великий романтик, Анатолій Іванович належить до тих шляхетних людей, котрі з прикрістю і внутрішнім болем сприймають брутальність. Будь-які недоречності спілкування він завжди намагався пом'якшити їх високими словами і сентенціями з античних поетів та письменників. У науці він досить чітко окреслив свою власну «екологічну нішу», в якій перевагу надавав гідрофільній компоненті рослинного покриву. Саме на ній переважно зосереджувалася його багаторічна і плідна наукова діяльність.

Здавалося б, вивчати флору й рослинність в зоні контакту води та суші може лише фізично сильна людина, проте А.І. Кузьмичов успішно долав сотні кілометрів узбереж незліченних водойм та болотних заростей, здобуваючи нові дані.

14 лютого 2006 р. головному науковому співробітнику Інституту біології внутрішніх вод ім. І.Д. Папаніна Російської АН, д-ру біол. наук, проф. Анатолію Івановичу Кузьмичову виповнюється 70 років.

Він народився 14 лютого 1936 р. у с. Високе Рогнединського р-ну Орловської обл. (Російська Федерація), був найменшою дитиною в селянській, традиційно багатодітній родині, в якій, окрім нього, було п'ятеро дітей. Батько І.М. Кузьмичов під час колективізації був засланий на Волголаг, проте йому вдалося вижити і вийти на волю у 1940 р. Після цього сім'я негайно переїхала до м. Рибинська Ярославської обл., де малий Анатолій в 1944 р. пішов до школи. На перших порах він особливо цікавився історією, проте у старших класах віддав перевагу ботаніці. В цей час він, користуючись небагатьма ботанічними науковими виданнями, які вдалося здобути, самотужки визначив більшість рослин місцевої флори. В 1954 р. випускник середньої школи

© В.С. ТКАЧЕНКО, Я.П. ДІДУХ, Д.В. ДУБИНА, Л.Ф. КУЧЕРЯВА, М.В. ШЕВЕРА, 2006

вирішив продовжити навчання і вступив на біолого-грунтознавчий факультет Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова. Спеціалізувався з геоботаніки під керівництвом відомого ботаніка-флориста професора С.С. Станкова. Професорсько-викладацький склад кафедри був дуже сильним, бо об'єднував фахівців старого вишколу, яких іноді образно називають людьми з «гімназійною» освітою. До них, окрім С.С. Станкова, належали ботаніки надзвичайно широкої ерудиції та світогляду О.О. Уранов, провідний лукознавець і теоретик фітоценології Т.Л. Работнов, флорист і систематик П.О. Смірнов, болотознавець С.М. Тюрємнов, відомий дослідник флори Арктики В.С. Говорухін та інші. У спогадах А.І. Кузьмичов відзначає дуже високий рівень підготовки геоботаніків, проте лише кілька студентів, зокрема й ювіляр, стали професійно займатися геоботанікою.

Після закінчення університету А.І. Кузьмичов деякий час працював у Никітському ботанічному саду (1959—1960 рр.), а потім вчителював у середній школі № 17 м. Рибинська (1960—1961 рр.). Під час роботи у 1961—1963 рр. на Куйбишевській біологічній станції (нині м. Тольятті) він зблизився з гідробіологом С.Я. Кирпиченком, котрий, як і батько А.І. Кузьмичова, був в'язнем Казлага, а під час окупації перебував у Києві. Оцінивши схильність молодого А.І. Кузьмичова до досліджень та узагальнень, він порадив йому вступати до аспірантури Інституту ботаніки АН УРСР у Києві. Анатолій Іванович на той час не міг сповна віддаватися улюбленій справі і тому з великим задоволенням сприйняв цю пропозицію. Восени 1963 р., успішно склавши іспити, він став аспірантом. Його науковим керівником призначили проф. Є.М. Бродіс — людину дуже широкої наукової ерудиції та культури. Ще напередодні Другої світової війни вона закінчила навчання на кафедрі геоботаніки Московського держуніверситету і виховала цілу плеяду болотознавців. Під керівництвом Єлизавети Модестівни Бродіс А.І. Кузьмичов підготував і в 1968 р. успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Рослинність Волинського лесового плато та її народногосподарське значення». Після захисту він тривалий час (1969—1980 рр.) працював на посаді наукового співробітника відділу геоботаніки Інституту ботаніки, самостійно досліджував березові ліси та торфові болота України (1967—1873 рр.), вплив меліоративного втручання на структуру та динаміку болотної рослинності (1974—1978 рр.), причини обміління малих річок лісостепової смуги України (1969—1973 рр.), вплив господарської діяльності на природну рослинність (1979—1980 рр.) та ін. У цей час значно поглибилися та викристалізувалися ідеї щодо генези та еволюції основних типів рослинності, зокрема гідрофільної рослинності України, а в ідейно-творчій сфері він злився з колективом відділу геоботаніки і став його органічною часткою. У подальших пошуках він разом з дружиною — відомим ботаніком-систематиком А.М. Красновою виїхав до степового заповідника «Асканія-Нова» (1980—1982 рр.). Там творча атмосфера була іншою, тому незабаром вони переїхали в Росію, до Інституту біології внутрішніх вод РАН, де плідно працюють і зараз.

Основне коло наукових інтересів А.І. Кузьмичова пов'язане з питаннями структури та історії розвитку флори і рослинності. Здобуті результати було втілено в докторській дисертації «Генезис і еволюція гідрофільної флори Південного Заходу Руської рівнини», яку Анатолій Іванович захистив у 1992 р. в Санкт-Петербурзькому університеті. Невдовзі дисертація вийшла окремим монографічним виданням (Кузьмичов, 1992). Безсумнівно, основні ідеї та положення цієї фундаментальної праці зародилися і сформувалися ще в Києві та й сама дисертація базувалася переважно на українських матеріалах, містила значний і різноманітний фактаж, що підтверджено зборами у природі і теоретичними розробками, оприлюдненими здебільшого ще під час роботи у відділі геоботаніки Інституту ботаніки. У дисертації проаналізовано ареагенетичні, ценогенетичні, екогенетичні зв'язки видів рослин, приурочених до боліт та водойм різних типів, а також перезволожених екотопів. Подано теоретичне обґрунтування флороценогенетичних комплексів, розглянуто походження і подальші шляхи розвитку гідрофільної флори. Автор довів, що сучасна ценотична структура рослинного покриву зумовлена складними процесами диференціації та інтеграції флороценогенетичних комплексів. Розглянуто також загальні питання генезису гідрофільних флор. В Інституті біології внутрішніх вод РАН за безпосередньої участі А.І. Кузьмичова та його учнів і послідовників, було виконано ряд важливих робіт з методології вивчення гідрофільної компоненти рослинного покриву. Саме ці розробки стали основою нової парадигми сформованого автором наукового напрямку — гідрофітології, який успішно розвивається завдяки зусиллям А.І. Кузьмичова та його учнів.

Вчений багато зробив для впорядкування та уніфікації понять і термінів, пов'язаних з вивченням гідрофітів. Необхідність таких робіт зумовлена недостатньою впорядкованістю понятійно-термінологічного апарату гідрофітології — науки про водні рослини, у зв'язку з чим виникають та вживаються численні терміни, що, на думку Анатолія Івановича, є невиправданим і неприпустимим. А.І. Кузьмичов вимагає від авторів чіткості й однозначності понять і завжди дотримується цього сам.

В останні роки він отримав вагомий науковий результат у вивченні екологічної та ценотичної різноманітності гідрофільної компоненти флори Європейської Росії, історії формування флористичної компоненти заплавної наноцефмерету, сучасного стану генофонду гідрофільної флори Північної Євразії, структури парціальних флор водойм Руської рівнини та багатьох інших.

А ще можна додати, що А.І. Кузьмичов здавна закоханий в історію, він є великим знавцем у багатьох галузях цієї статечної і вічно молоді науки — як і сама душа вченого. Тож і не дивним є його жвавий інтерес до історії ботанічної науки, переважно української. Зокрема, він докладно проаналізував ідеї Й.К. Пачоського, Ю.Д. Клеопова, М.В. Клокова, Є.М. Брадїс, Д.І. Сакало та інших щодо становлення і розвитку поглядів на рослинний покрив України. Спільно з українськими ботаніками він запропонував кон-

цепцю автохтонного формування української школи систематики і флористики, яка у своїй генезі пройшла всі стадії наукової розвитку. Вона пов'язана з етноботанікою, агрикультурою, народною медициною, поглядами українських філософів на природу і людину, що розвивалися у стінах Києво-Могилянської академії і в ході свого розвитку підживлювалася ідеями та уявленнями західно- та східноєвропейських національних ботанічних наукових шкіл, зокрема польської, чеської, угорської та ін., асимілюючи і критично переосмислюючи на власному матеріалі їх підходи та методи, що врешті-решт знайшло своє відображення в сучасному вченні про расоутворення та автохтонність і самобутність розвитку флори та рослинності України (Kuzmichev, Shevera, 1997; Кузьмичев, Шевера, Федорончук, 2002). Слід відзначити також його активну позицію у відстоюванні і пропаганді досягнень геоботанічних шкіл країн Східної Європи.

У творчому доробку А.І. Кузьмичова — понад півтори сотні наукових публікацій, зокрема 10 монографічних праць. Вчений підготував і опублікував два довідкові видання, присвячені науковій бібліографії, що стосуються гідрофільних рослин Росії та суміжних держав (у межах колишнього СРСР); по суті, вони є першими працями такого роду в країнах Східної Європи і, звичайно, відіграють велику роль в подальшому піднесенні науки, яку так активно розвиває наш ювіляр.

Велику увагу вчений приділяє підготовці молодих науковців вищої кваліфікації, під його керівництвом захищено сім кандидатських та одна докторська дисертаційні роботи.

Своєю багаторічною працею на ниві науки Анатолій Іванович Кузьмичов здобув заслужену шану та визнання серед науковців. Ми впевнені, що ще не одна цікава праця вийде з-під пера невтомного вченого.

Не можна не згадати особливу рису характеру ювіляра — його постійне прагнення підтримати молодих науковців в їх перших кроках. А.І. Кузьмичов жваво відгукується рецензіями на рукописи статей, автореферати дисертацій, монографії. Він і його родина гостинно приймають всіх, хто відвідує Інститут біології внутрішніх вод РАН.

А.І. Кузьмичов багато подорожує, щорічно приїздить в Україну поспілкуватися з колегами, з якими ніколи не поривав дружніх зв'язків і стосунків, попрацювати в гербаріях та наукових бібліотеках, взяти участь у наукових форумах.

У свій 70-річний ювілей Анатолій Іванович Кузьмичов сповнений енергії й творчого запалу. Українські друзі та колеги зичать йому міцного здоров'я, щастя і достатку, цікавого та змістовного життя на довгі та щасливі роки.

*В.С. ТКАЧЕНКО, Я.П. ДІДУХ, Д.В. ДУБИНА,
Л.Ф. КУЧЕРЯВА, М.В. ШЕВЕРА*